

УДК 343.13.096

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.4.37>

СУДОВЕ РІШЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ: АКСІОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНІ АСПЕКТИ

Скідан Наталія Віталіївна,
аспірантка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено судове рішення як структурний елемент судової практики у системі джерел кримінального процесуального права України крізь призму його аксіологічного значення та правозастосовної ролі. Підкреслено, що вмотивованість судового рішення є індикатором належного розгляду позицій сторін, повної оцінки доказів та обґрунтованого вибору норми права до застосування, а тлумачення норм права виступає невід'ємною складовою частиною цього процесу. З'ясовано, що суди неминуче здійснюють правозастосовне тлумачення, яке впливає на єдність та сталість судової практики.

Показано еволюцію законодавчого підходу до закріплення результатів судового міркування: від появи конструкції «правова позиція» у кримінальному процесуальному законодавстві до сучасної моделі «висновків про застосування норми права» у постановах Верховного Суду. Обґрунтовано причини та наслідки такої трансформації, зокрема її вплив на уніфікацію термінології та підвищення передбачуваності правозастосування. Зважаючи на це, окрему увагу приділено висновкам суду як формі вираження результатів тлумачення, що фіксуються у судовому рішенні. Для позначення останніх авторкою пропонується вживати саме термін «висновок суду», що узгоджується з чинним законодавством.

У роботі звертається увага на те, що висновки ВС, зважаючи на його правовий статус, мають особливе та визначальне значення для правозастосування та розвитку права загалом. Висновки Верховного Суду, викладені у його постановах, виконують системоутворюючу функцію: вони забезпечують єдність та сталість судової практики, формують орієнтири для правозастосування, зміцнюють правову визначеність і передбачуваність у галузі кримінального процесу. Таким чином, рішення Верховного Суду, у яких викладено висновки про застосування норм права, є тими формами судової практики, які набувають статусу джерела права.

Ключові слова: судове рішення, тлумачення норм права, правозастосовне тлумачення, судова практика, Верховний Суд, висновки про застосування норм права, кримінальне процесуальне право.

Skidan Nataliia. Court Decision (Judgment) as an Element of Case Law: Axiological and Law-Aplying Aspects

The article examines the court decision as a structural element of case law within the system of sources of criminal procedural law of Ukraine, through the prism of its axiological significance and law-aplying role. It emphasises that the reasoning of a court decision serves as an indicator of the proper consideration of the parties' arguments, a comprehensive evaluation of evidence, and a well-founded choice of the applicable legal norms, while the interpretation of legal norms constitutes an integral part of this process. It is established that courts inevitably engage in law-aplying interpretation, which influences the unity and consistency of case law.

The article traces the evolution of the legislative approach to consolidating the results of judicial reasoning: from the introduction of the concept of a 'legal position' in criminal procedural legislation to the current model of 'conclusions on the application of a legal norm' in the rulings of the Supreme Court. The reasons and consequences of this transformation are substantiated, in particular its impact on the unification of terminology and the enhancement of the predictability of law enforcement. In this context, particular attention is paid to the court's

conclusions as a form of expressing the results of interpretation, which are set out in the court decision. It is proposed to use the term 'court's conclusion' to denote such elements, as this aligns with current legislation.

This study notes that the conclusions of the Supreme Court, given its legal status, have special and defining significance for law enforcement and the development of law in general. The Supreme Court's conclusions, set out in its rulings, perform a system-forming function: they endure the unity and consistency of case law, provide guidelines for law application, and strengthen legal certainty and predictability in the field of criminal procedure. Thus, Supreme Court decisions containing conclusions on the application of legal norms represent forms of case law that acquire the status of a source of law.

Key words: court decision, interpretation of legal norms, law-applying interpretation, case law, Supreme Court, conclusions on the application of legal norms, criminal procedure law.

Вступ. Судова практика є самостійним і складним явищем, що функціонує на стику правозастосування, правотлумачення й правотворчості. Вона включає масив судових рішень, серед яких окремі – за наявності певних умов – можуть набувати ознак джерела права. Зважаючи на те, що не кожне судове рішення автоматично набуває статусу джерела права, виникає необхідність встановлення характеру ознак та умов, за яких окреме рішення може перейти у площину джерел кримінального процесуального права.

У цьому контексті судове рішення, вважаємо, розглядається як процесуальне й змістовне явище, що має складну внутрішню структуру, ухвалюється за певною логікою та може відігравати роль вихідного елемента судової практики. При цьому важливо враховувати, що кримінально-процесуальні акти є не лише відображенням вимоги кримінально-процесуальної форми щодо закріплення всіх процесуальних дій та рішень у процесуальних документах, але й формою реалізації засади щодо справедливого судового розгляду, яке неможливе без дотримання відповідної процесуальної форми [1, с. 61].

Додамо, що зміни у структурі судової влади, які відбулися внаслідок конституційної реформи 2016 р., вплинули на сприйняття та роль судових рішень у формуванні та розвитку судової практики. Так, було закріплено триланкову систему судоустрою, найвищим органом якої є Верховний Суд (далі – ВС), основним завданням якого є забезпечення єдності та сталості судової практики (ч. 3 ст. 125 Конституції України; ч. 1 ст. 36 Закону України (далі – ЗУ) «Про судоустрій і ста-

тус суддів») [2; 3]. Своєю чергою висновки про застосування норм права, викладені у постановках ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму, а також враховуються судами у разі застосування таких норм (ч.ч. 5, 6 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», ч. 6 ст. 368 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)) [3; 4]. Такі інституційні зміни також стали причиною зміни парадигми щодо розуміння значення судових рішень на розвиток і стабільність правозастосування.

З огляду на вищезазначене дослідження судового рішення як елемента судової практики у кримінальному процесуальному праві набуває особливої актуальності.

Метою статті є з'ясування змісту, ознак та видів судових рішень у кримінальному процесуальному праві України, аналіз нормативних та аксіологічних стандартів їхньої якості, а також визначення ролі висновків ВС у формуванні та забезпеченні єдності і сталості судової практики.

Виклад основного матеріалу. Судове рішення в кримінальному судочинстві є центральним актом правозастосування, що ухвалюється судом під час завершення розгляду окремого процесуального питання або кримінального провадження загалом. Тому можна стверджувати, що воно виступає завершальним актом відповідної стадії судочинства або в межах судового контролю, що безпосередньо зумовлює процесуальні наслідки для сторін та інших учасників провадження, а також визначає їхній правовий статус. Додамо, що Ю.М. Харковець

дотримується аналогічного підходу до визначення судового рішення [5, с. 56].

Так, у законодавстві України відсутнє універсальне дефінітивне поняття судового рішення. Натомість у Главі 29 КПК України розкривається сутність його окремих різновидів, притаманних галузі кримінального процесуального права, шляхом визначення порядку та форми їх ухвалення, проголошення й роз'яснення, а також вимог до їх змісту [4]. З аналізу положень цієї Глави можна зробити висновок, що судові рішення в кримінальному процесі – це законний, обґрунтований і вмотивований акт судової влади, який ухвалюється для вирішення конкретного процесуального питання або обвинувачення по суті.

У науці кримінального процесуального права судові рішення є не лише окремою правовою категорією, а й цілим інститутом, під яким пропонується розуміти «сукупність передбачених кримінальним процесуальним правом норм, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини, які виникають між судом (суддею, слідчим суддею) та іншими суб'єктами кримінального процесу під час реалізації завдань кримінального провадження і зумовлені результатом діяльності суду (судді, слідчого судді) в кримінальному провадженні (суддівським переконанням стосовно правових і процесуальних питань на всіх стадіях кримінального провадження), який відображає волю держави у розв'язанні суспільно-правового конфлікту, викликаного кримінальним правопорушенням, і, будучи актом правосуддя, встановлює специфічні права та обов'язки суб'єктів цих правовідносин» [5, с. 52].

У науковій літературі наявні різні підходи до визначення поняття «судове рішення». Х.Р. Тайлієва розглядає його як акт правосуддя і застосування норм матеріального права в особливій процесуальній формі, яким вирішуються питання по суті кримінального провадження або щодо прав і обов'язків його учасників [6, с. 20]. О.О. Суперсон акцентує увагу на юридико-технологічній природі судового рішення, визначаючи його як офіційний документ, що у спеціальному процедурному порядку фор-

малізує волевиявлення суду, яке може мати правозастосовний, правоінтерпретаційний чи правотворчий характер [7, с. 179, 188]. Л.М. Гуртієва пропонує розуміти судові рішення як вид правозастосовного акта, прийнятого у визначеній законом формі та пов'язаного з вирішенням правових питань у межах компетенції суду [8, с. 117, 120].

Однак видається, що найбільш лаконічним та досить точним є визначення судового рішення як родового (універсального) поняття, «що означає акт-рішення суду, яким вирішується судова справа по суті, а також процесуальні питання, що стосуються руху справи, та інші питання у межах юрисдикційних повноважень суду» [9, с. 13]. Таким чином, «судове рішення у кримінальному провадженні є одночасно актом здійснення правосуддя та процесуальним судовим документом, що визначає його загальноправові та специфічні ознаки й властивості» [1, с. 73].

Щодо класифікації судових рішень у кримінальному процесуальному праві слід зазначити, що у КПК України основними їх видами є вирок (ч. 1 ст. 369), ухвала (ч. 2 ст. 369) та постанова (ч. 3 ст. 369) [4]. Тобто критерієм законодавчої класифікації є характер питання, що вирішується судом. Ю.М. Харковець називає це «ознакою змістовності та розв'язання питань матеріального і процесуального характеру» [5, с. 87].

Відповідно до ч. 1 ст. 369 КПК України вирок є форма судового рішення, у якій суд вирішує обвинувачення по суті. Закон передбачає два види вироків: виправдувальний (ч. 1 ст. 373 КПК України) та обвинувальний (ч. 2 ст. 373 КПК України). Вироки можуть ухвалювати лише суди першої та апеляційної інстанцій (ч.ч. 1, 2 ст. 371, п. 3 ч. 1 ст. 407, ч. 1 ст. 418 КПК України) [4].

Згідно з ч. 2 ст. 369 КПК України у формі ухвали вирішуються інші процесуальні питання. Вони можуть постановлятися в нарадчій кімнаті (ч. 3 ст. 371 КПК України) або без виходу до неї (ч. 4 ст. 371 КПК України). Ухвали постановляються на різних стадіях кримінального провадження, судами різного складу (одноособово, колегіально) та у різних

видах провадження (загальний чи особливий порядок) [4].

За наслідками розгляду касаційної скарги суд касаційної інстанції приймає постанови (ч. 3 ст. 369, ч. 1 ст. 441 КПК України) [4]. ВС здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції (ч.ч. 2, 3 ст. 17, ч.ч. 1, 2 ст. 36 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»), у кримінальних справах – через Касаційний кримінальний суд у складі ВС (далі – ККС ВС), а в окремих випадках – Велику Палату ВС (далі – ВП ВС) (п.п. 1, 4 ч. 2 ст. 37, п. 2 ч. 2 ст. 45 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»; ч.ч. 6, 10 ст. 31 КПК України) [3; 4]. Класифікацію постанов ККС ВС можна здійснити, беручи до уваги його внутрішню структуру. Оскільки в касаційному порядку кримінальне провадження здійснюється колегією суддів, судовою палатою, Об'єднаною палатою (далі – ОП ККС ВС) або ВП ВС (ч.ч. 5, 6 ст. 31 КПК України) [4], виокремлюємо постанови колегії суддів, (судової) палати, ОП ККС ВС та ВП ВС.

Нормативні вимоги до судових рішень у кримінальному процесі викладено у ст. 370 КПК України, якими є їх законність, обґрунтованість та вмотивованість (ч. 1) [4].

Так, законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених КПК (ч. 2 ст. 370 КПК України) [4]. У контексті дотримання процесуальних вимог у науковій літературі поняття законності судового рішення розкривається також через своєчасність їх ухвалення уповноваженим судом, судове дотримання судом вимог КПК на всіх етапах діяльності, відповідність судового рішення вимогам КПК за формою і змістом, правильне застосування норм КК України та інших галузей матеріального права, а також міжнародного права, зокрема з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [6, с. 21–23; 10, с. 40–42].

Обґрунтованим визнається рішення, що ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом від-

повідно до статті 94 КПК (ч. 3 ст. 370 КПК України) [4]. Науковці зазначають, що ця вимога, хоч і має самостійне значення, водночас є внутрішнім компонентом законності. Обґрунтованість означає, що висновки суду мають бути логічно пов'язані з установленими обставинами справи, підтверджені сукупністю досліджених у судовому порядку доказів і викладені в переконливій та внутрішньо узгодженій формі. Тому суд має належним чином перевірити та оцінити всі докази, а також викласти його мотиви, які мають бути достатніми та виключати можливість прийняття протилежного рішення [6, с. 23–25; 9, с. 30].

Вмотивованим є таке рішення, у якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення (ч. 4 ст. 370 КПК України) [4]. Тобто мається на увазі, що у судовому рішенні всі викладені з дотриманням логіки правового доведення висновки мають відповідати дослідженим доказам, встановленим обставинам та вимогам закону. Наявність чітких, ясних і послідовних мотивів дозволяє перевірити правильність прийнятих висновків, робить судові рішення зрозумілим для сторін та інших осіб, а також зміцнює довіру до правосуддя [6, с. 25–26; 1, с. 72–73].

На думку авторки, передбачені законодавчі вимоги до судових рішень – законність, обґрунтованість та вмотивованість – є базовими і системоутворюючими. Вважаємо, вимоги до судових рішень у кримінальному процесі мають не лише нормативний, але й аксіологічний вимір. Його зміст зумовлений верховенством права, центральним елементом якого виступає ідея справедливості. Т.В. Лотиш зазначає, що вимога до судового рішення бути справедливим означає, що суб'єкт його прийняття має враховувати не лише зовнішні, але й внутрішні характеристики [1, с. 65]. Підтримуючи цю тезу, констатуємо, що всі законодавчо визначені вимоги – законність, обґрунтованість і вмотивованість – у своїй єдності спрямовані на досягнення саме цієї фундаментальної цінності. Як зазначається в науковій літературі, верховенство права, як принцип судочинства, визначає його спрямованість на утвердження спра-

ведливості, захист людських прав та зміцнення довіри до суду [9, с. 31].

Цей підхід підтримується й на рівні міжнародних стандартів. До прикладу Консультативна рада європейських суддів (далі – КРЕС) наголошує, що в ухваленні рішення суд може враховувати не лише норми права, а також етичні, соціальні та інші контекстуальні міркування, що впливають на досягнення справедливого результату (п. 22) [11, с. 503]. Своєю чергою Конституційний Суд України (далі – КСУ) послідовно підкреслює, що правосуддя визнається таким за умови відповідності вимогам справедливості та ефективного поновлення в правах (абз. 10 п. 9 мотивувальної частини) [12]. Таким чином, судові рішення не є формальним актом, а має відображати сутність правосуддя як інституційної гарантії відновлення порушених людських прав, забезпечуючи справедливість, яка також є аксіологічною вимогою до судових рішень у кримінальному процесуальному праві.

Іншим важливим елементом у нашому дослідженні є питання визначення структури судових рішень у галузі кримінального процесу, яка зумовлюється їх змістом і визначається положеннями КПК. У цьому контексті, вважаємо, йдеться про процесуальну структуру судового рішення, яка має нормативне закріплення та забезпечує дотримання формальних вимог до змісту й форми судового акта. Вона є загальною для всіх видів судових рішень – ухвал, вироків та постанов – і містить вступну, мотивувальну та резолютивну частини з урахуванням особливостей стадії кримінального провадження, на якій таке рішення ухвалюється (ст.ст. 372, 374; ч. 1 ст. 419; ч. 2 ст. 420; ч.ч. 1, 2 ст. 441; ч.ч. 1, 4 ст. 442 КПК України та інші) [4].

Структура судового рішення, закріплення в законодавстві, виконує змістовні функції, що проявляються через кожну з його частин. Вступна частина містить формальні реквізити: відомості про суд, учасників процесу, дату і місце ухвалення, номер провадження тощо. Резолютивна частина фіксує кінцеве волевиявлення суду – процесуальний результат та юридичні наслідки для сторін, а також

порядок набрання рішеннями законної сили та його оскарження. Мотивувальна частина є змістовним ядром рішення, де відображено оцінку доказів і застосування норм права судом, реалізуються вимоги обґрунтованості та вмотивованості (ч.ч. 3, 4 ст. 370 КПК України) [4], що забезпечує можливість оскарження та суспільного контролю. Через складність підготовки мотивувальної частини як найбільш вагомої на практиці часто спочатку проголошуються лише вступна та резолютивна частини, а мотивувальна готується пізніше (ч. 2 ст. 376 КПК України) [4].

Варто звернути увагу на те, що невиконання вимог щодо мотивування може мати наслідки як для сторін та учасників процесу, так і для суду. Для сторін це означає, що доводи та докази можуть бути проігноровані, що, своєю чергою, підвищує ризик прийняття неправосудного рішення, яке підлягає скасуванню в апеляційному чи касаційному порядку або навіть встановлення ЄСПЛ порушення Європейської конвенції з прав людини. Таким чином, йдеться про порушення права на справедливий суд як у рамках національного, так і міжнародного правопорядку. У більш широкому сенсі це підриває довіру до судової системи. Для суддів ухвалення невмотивованого рішення може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності [13]. Так, відповідно до положень ст. 106 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» дисциплінарним проступком буде вважатися умисне або внаслідок недбалості незазначення у судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору, а також безпідставне зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення (абз. 6 п. 1, п. 2 ч. 1 ст. 106) [3].

Отже, вмотивованість судового рішення є свідченням того, що суд належно розглянув позиції сторін, надав повну оцінку доказам та обґрунтував вибір норми права до застосування. Вмотивування вимагає чіткого, структурованого й логічного викладення підстав рішення та аргументів, які переконливо пояснюють його зміст. Зважаючи на це, невиконання відповідних законодавчих

вимог тягне настання низки негативних наслідків.

Ключову роль у цьому процесі відіграє тлумачення норм права, адже саме воно забезпечує зв'язок між фактичними обставинами справи та юридичними приписами, зумовлюючи правильність і єдність правозастосування. Тлумачення є невід'ємною складовою частиною правозастосування, зокрема в межах судового розгляду. Суд, ухвалюючи рішення, завжди досліджує зміст норм навіть тоді, коли вони формально виглядають однозначними. Це не лише технічна операція, а складний розумовий процес, що здійснюється з урахуванням юридичної логіки та внутрішнього переконання судді, сформованого на основі його правових та моральних орієнтирів.

Оскільки суд є органом, у якому сконцентровано найвищий рівень правового мислення та відповідальності, його діяльність охоплює не лише застосування норм права, але й участь у розвитку права, що є проявом верховенства права як ціннісної системи. Тому тлумачення є саме тим інструментом, що дозволяє поєднати абстрактне правило з конкурентною життєвою ситуацією, забезпечивши справедливе вирішення справи.

Насамперед у правозастосовній практиці судове тлумачення має надзвичайно велике значення і виступає засобом, за допомогою якого суд з'ясовує зміст норми права, а також забезпечує її правильне й однакове застосування. Важливо відзначити, що це не зводиться до механічного «накладання» норм на обставини справи, а передбачає врахування змісту і специфіки норми права, цілей правового регулювання, особливостей конкретної ситуації та здійснення належної юридичної аргументації.

Основне завдання судів, що належать до системи судоустрою, полягає у вирішенні конкретних справ через застосування чинного законодавства, тобто здійснення правосуддя (ч. 1 ст. 124 Конституції України; ч. 2 ст. 1, ст. 2 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів») [2; 3]. Однак навіть у такому контексті вони неминуче здійснюють тлумачення, що є елементом правозастосування. Варто не забувати, що у забезпеченні верховенства

права судова влада відіграє ключову роль у тлумаченні та застосуванні закону, ухвалюючи рішення, що забезпечують баланс між гілками влади. Взаємозв'язок між судовою, законодавчою та виконавчою гілками передбачає певну «творчу напруженість», яка є не загрозою, а проявом функціонування системи стримувань і противаг. При цьому належне мотивування судових рішень дозволяє законодавчому органу розуміти, як прийняті ним норми тлумачаться судами [14, п.п. 9, 11, 22, 43, с. 746–748, 754, 765].

У цьому контексті особливе місце посідає ВС як найвищий судовий орган (ч. 3 ст. 125 Конституції України) [2], який визнається судом права [15; 16]. Йому належить виключне повноваження забезпечувати єдність та сталість судової практики (ч. 1 ст. 36 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів») [3], що зумовлює його унікальну роль у формуванні висновків, які можуть набувати стабілізуючого значення для всієї правозастосовної системи, поступово трансформуючись із результату тлумачення в інструмент гармонізації судової практики в державі.

Беручи до уваги вищенаведене, вважаємо, що ВС є одним із суб'єктів здійснення правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права, під яким О.В. Капліна пропонує розуміти «інтелектуально-вольову діяльність суб'єктів тлумачення, спрямовану на з'ясування за допомогою спеціальних способів зумовленого сучасними потребами суспільного розвитку смислу норми з метою правильного її застосування, а також роз'яснення засвоєного, що об'єктивується в акті тлумачення» [17, с. 29].

Наведена теза узгоджується також з позицією КРЄС про те, що тлумачення норм права є невід'ємною складовою частиною аналізу правових питань у судовій практиці. Повноваження судді тлумачити права включає також й обов'язок забезпечувати правову визначеність – передбачуваність змісту та застосування права, що є ключовим чинником довіри до судової системи. Для цього суд має керуватися загальноновизнаними принципами тлумачення, що сформовані в національному та міжнародному праві. У державах континентальної правової традиції особливе

значення при цьому надається практиці вищих судів як орієнтиру для формування єдності правозастосування. Разом із тим до всіх судів, що належать до судової системи, висувається вимога дотримання послідовності в застосуванні норм права [11, п.п. 46–49, с. 507].

Отже, тлумачення норм права, здійснюване судом, зокрема ВС, у процесі розгляду справи фіксується у мотивувальній частині рішення як результат оцінки доказів, з'ясування змісту норми та меж її застосування. Формою вираження виступає висновок суду, який стає ключовим елементом судового рішення та орієнтиром для подальшого правозастосування, формуючи судову практику.

Одним із проблемних аспектів сучасної юридичної науки є відсутність єдності щодо термінологічного позначення цього елементу. Для його визначення вживаються різні поняття – «правова позиція (суду)», «правоположення», «правовий висновок (суду)» тощо. У науці та практиці вони часто ототожнюються, проте іноді також розмежовуються, чим породжується певна невизначеність у послугоуванні ними. Вважаємо, що це впливає не лише на наукову дискусію, але й на єдність, сталість і передбачуваність судової практики, на правильне визначення обов'язковості наданого судом тлумачення.

Використання у доктринальному та практичному дискурсі термінів «правова позиція» та «правоположення» для позначення висновку суду видається концептуально необґрунтованим з огляду на таке.

По-перше, ці терміни походять із англо-саксонської правової сім'ї, де використовуються для позначення *ratio decidendi* – тієї частини рішення, яка визначає його прецедентний характер та є обов'язковою у вирішенні аналогічних справ у майбутньому. У національній правовій доктрині простежується тенденція до ототожнення поняття «правова позиція» саме з *ratio decidendi*. У результаті цього відбувається перенесення понять системи загального права до правового порядку України. Тому, з нашої точки зору, цей підхід не відповідає природі національної правової системи, яка не

є прецедентною. Українська модель судової практики, своєю чергою, є іншою: судді насамперед є правозастосувачами, а здійснення правотворчої функції допускається лише у виняткових випадках.

По-друге, як зазначає С.П. Головатий, поняття «правова позиція» є запозиченням із російськомовного правового лексикону, яке поширене у країнах СНД [18, с. 210–211]. Таким чином, використання цієї категорії не відповідає ні мовній традиції, ні ціннісним орієнтирам сучасної української правової традиції.

По-третє, у національній правовій системі термін «правова позиція» закріпився насамперед у зв'язку з діяльністю КСУ, зокрема через публікацію збірника його рішень і висновків за 1997–2003 рр. Саме тоді певні фрагменти з мотивувальної або резолютивної частини окремих з них «виокремили і систематизували певні абзаци (у вигляді цитат), позначавши їх як позиції КСУ та характеризуючи їх порядком застосування прикметника «правові». Запроваджений на позначення результату діяльності КСУ термін «правова позиція» досить швидко усталився як нормативний [18, с. 209]. Це поняття стало предметом численних наукових досліджень у галузі конституційного права.

Водночас наслідком конституційної реформи 2016 р. стало внесення змін до ЗУ «Про Конституційний Суд України» та послідовне заміщення категорії «правова позиція» на «юридичну позицію» (ст. 92) [19]. Таким чином, законодавець закріпив новий термін у правовому полі, фактично відмовившись від попереднього, застарілого поняття. Як зазначає С.П. Головатий, цей підхід є виправданим як з позиції належного мовного вжитку української мови, так і з огляду на природу рішень КСУ, які «мають природу норми права, а отже, є формально обов'язковими правилами» [18, с. 212–213]. Тому констатуємо, що навіть у контексті судової практики КСУ, у межах якої цей термін уперше був запроваджений та закріпився, він втратив актуальність і не відповідає понятійному апарату чинного законодавства.

По-четверте, традиційне використання конструкції «правова позиція»

в галузі кримінального процесу частково пояснюється нормативним закріпленням цього формулювання в одній з попередніх редакцій КПК України, тобто у період з лютого 2015 р. до жовтня 2017 р. У цей проміжок часу в п. 2 ч. 6 ст. 368 КПК України прямо передбачалося, що «суд має право відступити від *правової позиції* (курсив Н.С.), викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів». Аналогічна термінологія використовувалася і в ч. 1 ст. 458 КПК України, у якій конструкція «правова позиція» вживалася щодо відступу від неї, якщо вона викладена у висновку Верховного Суду України [20]. Ця стаття разом із усією главою 33 КПК України була скасована внаслідок комплексного процесу законодавчих змін.

Зазначені зміни відбулися у результаті конституційної реформи 2016 р., у межах якої було реформовано судову систему, а також змінено статус найвищого суду у системі судоустрою. У чинній редакції ч. 6 ст. 368 КПК України натомість вживається інше формулювання – «висновки про застосування норми права, викладені в постановях ВС». Подібну термінологію містить також ст. 434¹ КПК, у якій регламентовано питання відступу [4].

Попри це, термін «правова позиція» продовжує активно використовуватися в юридичній практиці, зокрема самим ВС. Прикладом цього є створення Базы правових позицій ВС. Окрім цього, ця конструкція широко застосовується у правничій літературі. Вважаємо, що така неоднозначність у визначенні та вживанні юридичних понять негативно впливає на правозастосування та свідчить про його неузгодженість з чинним законодавством.

По-п'яте, чинна редакція КПК України доволі чітко розмежовує термінологію за суб'єктним критерієм. Так, поняття «правова позиція» або «позиція» використовується у низці положень КПК України (зокрема, ч. 1 ст. 22, с. 2 ст. 292, п. 2 ч. 1 та ч. 3 ст. 349, п. 2 ч. 1 ст. 419, п. 2 ч. 1 ст. 442 [4]) – переважно щодо сторін або інших учасників кримінального провадження, коли йдеться про їхнє бачення обставин справи, формулювання вимог і заперечень. Водночас для позначення

результатів судового міркування суд робить висновки або доходить до них (наприклад, ч. 4 ст. 95, п. 4 ч. 1 ст. 190, ст. 198, ч. 2 ст. 351, ч. 11 ст. 352, ч. 2 ст. 406, п. 2 ч. 1 ст. 409, ст. 411, ч. 3 ст. 415, п. 2 ч. 2 ст. 483¹⁶ КПК України [4]). У кожній з відповідних процесуальних форм ухвалення судових рішень (ухвала, вирок, постанова) обов'язковим елементом є висновок суду (п. 3 ч. 1 та ч. 2 ст. 372, ч.ч. 3–4 ст. 374, п. 3 ч. 1 та 4 ст. 442 КПК [4]). Це структурний компонент резолютивної частини рішення, що закріплює підсумок судового розгляду та має бути належним чином обґрунтований та вмотивований.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зробити висновок, що особливу природу мають висновки ВС як найвищого суду у системі судової влади, на який покладено виключні повноваження щодо забезпечення єдності та сталості судової практики (ч. 3 ст. 125 Конституції України, ч. 1 ст. 36 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів») [2; 3]. Такі висновки називаються «висновками про застосування норми права», викладаються у постановях ВС і відповідно до положень чинного законодавства є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму, а також враховуються судами під час застосування таких норм (ч.ч. 5, 6 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», ч. 6 ст. 368 КПК України) [3; 4]. Крім того, у разі зміни підходу до застосування норми права передбачено процедуру відступу від раніше сформованого висновку (ст.ст. 434¹, 434² КПК) [4]. До того ж «у постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів або палата, об'єднана палата, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду» (ч. 4 ст. 442 КПК України) [4].

Узагальнюючи викладене, вважаємо, що саме термін «висновок суду» найбільш правильно відображає зміст результату судового міркування, зафіксованого у рішенні, та узгоджується з чин-

ним законодавством. У постановах ВС, зважаючи на його правовий статус, ці висновки виконують системоутворюючу функцію: вони забезпечують єдність та сталість судової практики, формують орієнтири для правозастосування, зміцнюють правову визначеність і передбачуваність у галузі кримінального процесу. Отже, саме рішення ВС, у яких містяться висновки про застосування норм права, набувають статусу джерела кримінального процесуального права України.

Висновки. Судове рішення у кримінальному процесуальному праві є ключо-

вим актом правозастосування, що поєднує функції тлумачення та забезпечення єдності судової практики. Вимоги законності, обґрунтованості та вмотивованості мають нормативне й ціннісне значення, спрямоване на досягнення справедливості. Висновки ВС не лише формують орієнтири для правозастосування, зміцнюють правову визначеність і спряють гармонізації національної судової практики, але і становлять форму судової практики, яка набуває статусу джерела кримінального процесуального права України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лотиш Т.В. Вмотивованість судових рішень як елемент права на справедливий судовий розгляд у кримінальному процесі : дис. ... д-ра філ-ї: 081 «Право». Острог, 2024. 225 с.
2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 08.08.2025).
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Дата оновлення: 04.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 08.08.2025).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 01.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top> (дата звернення: 08.08.2025).
5. Харковець Ю.М. Інститут судових рішень в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 240 с.
6. Тайлієва Х.Р. Судові рішення у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 144 с.
7. Суперсон О.О. Юридичні технології підготовки судових рішень: теоретико-правові та практичні аспекти : дис. ... д-ра філ-ї : 081 «Право». Київ, 2023. 259 с.
8. Гуртієва Л.М. Правова природа та поняття судового рішення у кримінальному провадженні України. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 116–121.
9. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. Київ : Баїте, 2016. 206 с. URL: [https://nsj.gov.ua/files/1485510942Opinion_writing_civil_and_criminal_matters%20\(27.01.2017\).pdf](https://nsj.gov.ua/files/1485510942Opinion_writing_civil_and_criminal_matters%20(27.01.2017).pdf) (дата звернення: 07.08.2025).
10. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. Київ : «Дрім Арт», 2013. 224 с.
11. Про якість судових рішень : Висновок № 11 Консультативної ради європейських суддів від 18 грудня 2008 року. *Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів* : офіц. вид. / упоряд. А.О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Вид. Дім «Ратіо Дециденді», 2020. С. 497–516.
12. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30.01.2003 р., справа № 1-12/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення: 14.08.2025).
13. Берназюк Я. Поняття та критерії мотивованості судового рішення як однієї з гарантій дотримання судами принципу верховенства права. Верховний Суд : вебсайт. 28.01.2019. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/635136/> (дата звернення: 12.08.2025).
14. Про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях : Висновок № 18 Консультативної ради європейських суддів від 16 жовтня

2015 року. *Documents of the Consultative Council of European Judges* = *Документи Консультативної ради європейських суддів* : офіц. вид. / упоряд. А.О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ : Вид. Дім «Ратіо Деціденді», 2020. С. 741–772.

15. Берназюк Я.О. Конституційно-правовий статус Верховного Суду як суду права. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 6 (12). С. 101–115.

16. Про суд у деталях: касаційний перегляд судового рішення. *Судово-юридична газета* : вебсайт. 04.05.2020 р. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/166525-pro-sud-u-detalyakh-kasatsiyniy-pereglyad-sudovogo-rishennya> (дата звернення: 12.08.2025).

17. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 478 с.

18. Головатий С. Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи. Київ : Наш Формат, 2024. 1016 с.

19. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. Дата оновлення: 20.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 05.08.2025).

20. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України в редакції від 28.03.2015 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20150328#Text> (дата звернення: 13.08.2025).

Стаття надійшла у редакцію: 14.08.2025

Стаття прийнята: 27.08.2025

Опубліковано: 27.10.2025

